

Etnisitet – menneskets ”dypstruktur”¹

Ole-Henrik Magga

De som tilhører flertallsbefolkningen i et land, lever inne i sin egen gruppe og er derfor lite oppmerksomme på etnisitet – inntil de møter andre kulturer i utlandet. Da viser det seg gjerne at etnisk tilhørighet ligger dypt forankret i sinnet. I hverdagen reagerer de ofte negativt på minoriteters behov for å vende ansiktet mot sitt eget.

Jeg vet ikke hvor vanlig det er at folk husker hvordan de ble klar over sin egen identitet som person, forskjellig og adskilt fra andre. Selv kan jeg huske nettopp det: hvordan jeg i et glimt da jeg så inn i øynene på et annet menneske, plutselig forsto at han ser på meg på samme måten som jeg ser på ham, at han og jeg oppfatter verden både likt og fra hvert vårt utsiktssted. Jeg kunne forestille meg hvordan den andre opplevde meg. Og at vi utenfra sett er likeverdige. Der og da forsto jeg det grunnleggende i hva identitet er.

Identitet innebærer at jeg selv finnes som ”noen” i min egen bevissthet. Og det innebærer at jeg er bevisst om at jeg også finnes i andres bevissthet. Dette er en av de vesentlige ting som skiller mennesket fra dyrene. Dyrene mangler denne evnen til å kunne forestille seg selv som noe som er gjenstand for andres opplevelse. På denne måten har mennesket evnen til å definere sine egne virkeligheter, også seg selv som virkelighet. Og er virkeligheten først definert, har den konsekvenser både for meg selv og andre. Både min egen oppfatning av hvem jeg er og viten om hvem andre tror at jeg er, definerer til sammen hva jeg kan gjøre og ikke gjøre.

¹ Artikkelen er et gjenoptrykk av en kronikk av Ole-Henrik Magga, som sto på trykk i Aftenposten, 17. okt. 1999. Det er foretatt mindre layoutmessige tilpasninger til standarden for *Barn*. Artikkelen trykkes med tillatelse fra forfatteren og Aftenposten.

Hva identitet i siste instans består i, er ikke lett å avdekke uten svært sofistikerte metoder. I språkevnen har vi en god parallell: Hverken evnen til språk og ferdigheten i det enkelte språk kan mennesket uttrykke seg om og beskrive uten videre. Men mennesket har en intuitiv viten om språkets natur, kan bruke et eller flere språk i praksis og leve gjennom språket – og også påvirke det.

På samme måten er evnen og behovet for å samhandle med og identifisere seg med andre mennesker medfødt hos hver enkelt av oss, selv om vi ikke kan uttrykke eksplisitt i ord hva evnen og behovet består i. Analogt med den amerikanske språkforskeren Noam Chomskys begrep "dypstruktur" i språket kan man si at identitet er et sett av "dypstrukturer" ved mennesket som realiseres på ulike måter.

Identitet innebærer også gjerne at man føler tilhørighet, enten til en gruppe av andre mennesker, et bestemt sted eller til en mer eller mindre konkret organisasjon. Identitet er slik en prosess av definisjoner, tilskrivninger og "forhandlinger" (i en noe abstrakt betydning) med selvfølelsen som regnskapsbalanse. Det er imidlertid ulik dybde i både følelsene og konsekvensene av dette regnskapet. Identitet er for det meste fortøyd i ubevisste prosesser, men kan også være mer eller mindre bevisst. Jeg har ikke selv oppfunnet denne beskrivelsen. Slik pleier samfunnsforskere å omtale identitet.

Samfunnet legger stor vekt på identitetsutvikling som et vesentlig mål for oppdragelse av gode samfunnsborgere. Og når noe går galt for et menneske, forsøker man gjerne å forstå det gjennom å se på nettopp identitetsutviklingen. En trygg identitet innebærer et trygt forhold både til seg selv og sine omgivelser. Mennesket opplever seg selv i ulike situasjoner i en relasjon til andre mennesker og verden.

Identitet har derfor en viktig samfunnsmessig side ved at trygghet i sin egen identitet og stabilitet virker inn på samfunnets stabilitet.

Etnisk identitet er kalt en fundamental, kollektiv identitet som dominerer over de andre. Den har et sett av bånd formet av faktorer i sosialiseringprosesser som språk, familie, kjønn, normer, osv. av de "naturlige" komponenter. Til vanlig nevnes gjerne felles nasjonal eller geografisk opprinnelse, felles kultur, språk, følelse av samhörighet, religion, rase eller fysiske kjennetegn som faktorer for etnisk identitet. Man kan i tillegg ha "til lærte" komponenter, som f.eks. historisk viten om egen gruppes historie.

Etnisk identitet har en særlig samfunnsmessig betydning fordi den er grunnleggende for gruppesolidariteten. Dette er grunnen til at mange stater

har ønsket eller er blitt tvunget til å utforme en egen politikk om hvordan man vil hankses med sine etniske minoriteter. Norge har etter hvert formulert seg om samene, men knapt nok om andre minoriteter.

Det er sant at etnisk identitet, som annen identitet, aktualiseres under bestemte forhold. Minoriteter er de som oftest har fått føle hva det betyr i hverdagen. Det er derfor begrepet etnisk identitet og kulturell identitet har en slik grunnleggende betydning for minoriteter. Derfor diskuteres identitetsbegrepet så flittig innad blant minoriteter og i forholdet mellom minoriteter og flertallsbefolkninger. For etnisk identitet er heller ikke en størrelse som oppfattes likt av alle, ikke en gang innen samme etniske gruppe. Folk fra flertallsbefolkninger lever inne i sin egen gruppe, og derfor blir de sjelden oppmerksom på sin egen etniske identitet. Andre sider ved identiteten blir mer vesentlig. De pleier først å merke sin egen etniske identitet i kontakt med andre kulturer i utlandet. Dette synes å være grunnen til at mange har en tendens til å benekte at etnisk identitet overhodet finnes. De fremstiller gjerne sin egen identitet som noe allmenngyldig. Bare de som er ulik dem selv, er "etniske". Men norske folkeviser og folkedanser er like etniske som tilsvarende indianske sanger og danser.

Angrepene på begrepet etnisk identitet kommer uttrykkelig og implisitt fra majoritetssamfunn som selv har brukt store politiske og materielle ressurser for å styrke sin egen identitet og maktapparat. Holdningen til minoritetenes behov for etnisk markering er ofte at det nærmest er noe bakstreversk.

Her i landet bygget flertallsbefolkningen i hundrevis av år opp sin egen identitet samtidig som de rev ned minoritetenes. På skolen dyrkes denne identitet i ni år. De lever selv midt oppe i den uten å se den. Vi minoriteter får gjerne høre at vi overdimensjonerer, at det ikke er så viktig som vi tror og fremhever. Men se på symbolene 17. mai og spør hva det er. Ikke er det en teoretisk markering av demokrati og abstrakte idealer, men en høyst praktisk og personlig fremhevelse av seg selv som del av et hele som gir resonans i hjerte – om også i noen grad i hjerne – tiår etter tiår.

Grunnlaget er etnisk norsk kultur. Men de feirende behøver ikke noe annet navn enn institusjonen Norge fordi Norge og "etnisk norsk" er så befestet som identisk. I norsk finnes heller ikke ord som skiller mellom de to, slik som f.eks. i samisk. Majoritetsbefolkningens identitet er institusjonalisert, mens minoritetenes identitet fortsatt for det meste bare oppleves som noe avvikende og dermed politisk. Etter vedtagelsen av grunnlovsparagraf 110 a er Norge i ferd med å bli et hjemland også for samisk kultur.

Det er bra. Men det endrer ikke det faktum at så godt som alle landets institusjoner representerer og uttrykker etnisk norsk kultur. Og andre minoriteter har det mer eller mindre som før.

Markeringen av etnisk identitet er, som ovenfor nevnt, ikke uavhengig av sosial endring. Og man kan nok finne røttene til etnisk identitet noen ganger i bestemte sosiale eller økonomiske situasjoner. Også endringer i etnisk identitet kan påvirkes av sosiale endringer. Men å gå så langt som å påstå at etniske grupper defineres og omdefineres uavbrutt i det sosiale livet (slik f.eks. Erik Allardt og Christian Starck gjør i boken "Språkgränser och samhällsstruktur", Stockholm 1981), er å gå for langt. Etnisk identitet kan aktualisere seg etter behov, men kan ikke lett oppstå eller forsvinne.

Med den nye materialistiske tenkemåte, med marxismen-leninismen som den mest outrerte form, begynte mange å tro på en ny mennesketype. Man trodde at dette mennesket skulle ha klasse og universelle kulturtrekk som sin viktigste referanse, mens tilhørigheten til den kulturelle og språklige gruppen skulle spille en mindre rolle. Dette menneskebildet var fremherskende i etterkrigstiden selv i kretser hvor de sosialistiske ideer ellers ikke sto høyt i kurs.

Man kan hevde at dette var det nye underliggende paradigmet for forståelsen av mennesket – og for forventningene til det. Noe større og høyverdigrere var liksom i vente enn det gammeldagse etniske mennesket. Mye av forestillingene om *utvikling* synes å ha vært knyttet til dette tankegodset. Etno-regionalismen og etno-politikk var et passert stadium i såkalte utviklede land, mente man. Dette viser også samfunnsvitenskapelig metode og terminologi utviklet i denne tid. Den etniske dimensjon eksisterte omtrent ikke – det var nærmest et aksiom at den ikke hadde noen betydning.

I Norge drev man gjenreisning uten noen tanke på gjenreisning av kulturverdiene. Sjøsamene ble betegnet som "nordnorske fiskerbønder" og indianere ble betegnet som "bønder". Professor i internasjonale konfliktstudier ved Universitetet i Oslo, Øyvind Østerud, har beskrevet denne holdningen til etnisk identitet på denne måten: "Modernisering ville, trodde man lenge, viske ut etnisk tilknytning og dempe etniske konflikter. I et komplisert og markedsorientert samfunn, med stor sosial bevegelighet og brede kontaktflater, ville universelle kulturtrekk dominere. Så feil er det mulig å ta" (Aftenposten høsten 1993).

For så med ett begynte bildet å endre seg i slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene. Plutselig reiste minoritetene seg. En bølge av

nytenkning slo igjennom. Indianere, inuiter, maorier, aboriginer, samer og mange andre vendte ansiktet mot sitt eget.

Noen norske samfunnsvitere har også begynt å omtale etnisk identitet på en annen måte enn før ved å understreke etnisk identitet som først og fremst noe som fremtrer som forskjell og som ikke er noe i seg selv. Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen er en fremtredende representant for denne tendensen, slik jeg har opplevd ham de ganger jeg har hørt ham. Det er også tendensen i hans seneste publiseringer.

I noen samfunnsforskerkretser kan man sogar høre at man sammenligner etnisk identitet med yrkesidentitet ("vi fiskere", "vi dataprogrammerere"), aldersidentitet ("vi unge") eller enda mer tilfeldige gruppeidentiteter ("vi fotgjengere"). Nå har minoriteter opplevd verre angrep fra samfunnsvitere og politikere før. Både 1800-tallets nasjonale bevegelser og aktivistene i nåtid, herunder sameaktivistene, er blitt behørig utskjelt av politikere, embedsmenn og bestemte medier for sitt budskap om at det er naturlig og viktig å ha en etnisk identitet.

Forskerne har også latt høre fra seg. En sentral vitenskapsmann på dette området, den tsjekkisk-engelske professor Ernest Gellner, avviste for 30 år siden de filosofiske, antropologiske og psykologiske argumenter som nasjonalistene ofte brukte, og han beskyldte dem for å oppfinne nasjoner der de ikke finnes. Han spurte hvorfor minoritetsledere gjør hva de gjør. Kun for å fremme sine egne hensikter, var hans svar (Ernest Gellner: "Thought and Change", 1965).

Slik stemples ikke majoritetenes egne ledere. De har angivelig edlere motiver. Slike forskere har sett på den "nye etnisiteten" som sosial regresjon og oppgivelse av de universelle idealer. Organisasjonsledere og aktivister er blitt undersøkt med spørreskjema og korrelasjonsvariabler for å finne ut om deres egentlige motiver. Man har forsøkt å bortforklare etnisitet i stedet for å ta den på alvor.

Identitet er sentralt ved mennesket. Og etnisk identitet er noe fundamentalt menneskelig som vi må ta hensyn til – uansett fra hvilken synsvinkel vi ser på utviklingen, lokalt eller globalt. Dette er ikke mer revolusjonerende nytt enn det jeg har forstått at den internasjonalt kjente norske antropologen Fredrik Barth står for, nemlig at etnisitet er et grunnleggende samfunnsfenomen. Uten den kan vi ikke forklare meget av det som skjer i verden. Hvor gjerne vi enn ville, består menneskeheten ikke av verdensborgere med en slags universell identitet.

Igjen kan vi sitere Øyvind Østerud: "Det hjelper lite å moralisere over dette, eller å ønske seg over i en universell menneskelighet ... Første bud

Etnisitet – menneskets ”dypstruktur”
Ole-Henrik Magga

er å forstå hvorfor etnisk tilhørighet fortsatt er så viktig” (i samme artikkel som ovenfor nevnt).

Jeg tror vi gjør klokt i å ta dette alvorlig.

Ole Henrik Magga
Samisk høgskole
Hánnoluohkká 45
NO-9520 Guovdageaidnu/Kautokeino, Norge
e-post: ole-henrik.magga@samiskhs.no